високий рівень продовольчого самозабезпечення країни. У руслі створення умов для розвитку міжрегіонального поділу праці необхідна робота з формування оптових аграрних ринків і їх інфраструктури, без яких ефективний міжрегіональний обмін практично неможливий.

Для обміну речовин, зростання і розвитку організму людині необхідні основні поживні речовини, які містяться в різних продуктах харчування. На думку фахівців, найбільш важливими й незамінними є молочні, м'ясні, хлібні продукти і картопля, жири, цукор. Ці групи продуктів харчування забезпечують до 90 % калорійності харчування.

Наведений набір продуктів згаданий у зв'язку з тим, що ні країна, ні окремий регіон не можуть досягти абсолютного (у всіх видах продуктів) самозабезпечення. І у зв'язку з цим необхідно визначити перелік тих продуктів споживання, за якими перш за все необхідно досягти самозабезпечення. Включення в цей список того або іншого продукту залежатиме від того, які харчові речовини він містить і наскільки вони важливі для людського організму. Разом з цим необхідно оцінити умови ведення сільського господарства регіону, для яких культур, видів продукції тут є кращі умови, традиції у виробництві сільськогосподарської продукції, традиційна структура харчування.

Висновки

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для дослідження особливостей регіональних агросистем виділяють декілька груп регіонів. Можливості забезпечення регіонів продовольством за рахунок власного виробництва визначаються рівнем і структурою її споживання на душу населення. Наявність продовольчих ресурсів власного виробництва при економічній самостійності регіонів істотно впливає на рівень споживання населенням основних продуктів харчування.

Рівень самозабезпеченості пропонуємо обчислити за допомогою таких показників, як загальні і часткові коефіцієнти самозабезпечення. У доповнення до вищеперелічених критеріїв продовольчої забезпеченості необхідно ввести коефіцієнт номінальної захищеності вітчизняного ринку продовольства. До основних критеріїв продовольчої забезпеченості потрібно також віднести розміри стратегічних і оперативних продовольчих запасів відповідно до нормативних потреб.

Економічну суть продовольчої забезпеченості регіону можна розглядати як територіально-виробничу структуру з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції з властивою регіону спеціалізацією в міжрегіональному поділі праці, із стабільними, стійкими, високорозвинутими, внутрішньорегіональними виробничими, організаційними, технічними й економічними зв'язками, що забезпечують нарощування обсягів виробництва продовольства; націлену на стабілізацію постачання населення регіону продуктами харчування та досягнення раціонального споживання.

Література.

1. Саблук П., Ючишин Ю. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави. − К.: ІЕ НАН України, 1999. − 56 с.

2. Скидан О. Продовольча безпека як пріоритет регіональної аграрної політики // Економіка України. – 2004. – № 3. – С. 53–60.

3. Регіональні агропромислові комплекси України: теорія і практика розвитку / П. П. Борщевський, В. О. Ушкаренко, Л. Г. Чернюк, Л. О. Мармуль; За ред. П. П. Борщевського. − К.: Наук. думка, 1996. − 262 с.

4. Регіональна політика розвитку аграрної сфери: Монографія / Г. І. Мостовий, Л. М. Анічин, Г. О. Андрусенко та ін.; За заг. ред. Г. І. Мостового. − Х.: Вид-во ХРІДУ НАДУ «Магістр», 2004. − 292 с.

УДК 340.12

Даріна Балабанова

СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЖИВЕ ПРАВО» В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

У статті науковий інтерес до поняття «живе право» пов'язується з розвитком сучасної методології юриспруденції, з кризою позитивістських, раціоналістичних моделей права. Крім того, це викликано змінами в правосвідомості суспільства, породжуваними особливостями функціонування права, правовою практикою. Актуалізація проблематики «живого права» також є результатом пошуку рішення ряду проблем сучасної правової системи. Виділяються основні опозиції понять, які складають зміст поняття «живе право».

Ключові слова: *позитивне право, живе право, практика правовідносин, правосвідомість суспільства.*

Почуття і утвердження нашої гідності спочатку в усьому, що належить нам, а потім в особі нашого ближнього – ось, що таке право [11, с. 172]
П'єр Жозеф Прудон

Постановка проблеми

Формування сучасних парадигм філософії права пов'язано з переосмисленням цілого ряду категорій, з появою нових понять, які активно обговорюються як в теоретичному, так і в практичному контекстах. До числа останніх можна віднести поняття «живе право», «функціонування права». Інтерес до цих понять з'явився не випадково. Це, по-перше, критична реакція на позитивізм, що довгий час панував в методології «чистого права». По-друге, це реакція на ті проблеми сучасної правової системи, які свідчать про те, що вона не завжди адекватно реагує на реальні відносини, що виникають в суспільстві.

По-третє, це викликано небезпечними змінами в правосвідомості суспільства, породжуваними протиріччям між наявними соціальними почуттями, очікуваннями, цінностями, потребами та передбаченими чинним законодавством практичними можливостями їх досягнення, що реалізуються в умовах економічних труднощів. Якщо це набуває масового характеру, то цим підривається авторитет закону в суспільстві, «почуття і утвердження нашої гідності» все частіше не узгоджується з чинним законом.

Всі перераховані моменти потребують методологічного осмислення на рівні філософії права. З нашої точки зору, коріння уваги до поняття «живе право» пов'язані так чи інакше з переосмисленням зв'язку теорії та практики юриспруденції, з відмовою від односторонніх раціоналістичних концепцій права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед філософів із ідей живого права при осмисленні історичних процесів виходив О. Шпенглер. Ці проблеми хвилювали і І. А. Ільїна. Серед вчених, які досліджували даний феномен, слід назвати Є. Ерліха. Ідеї Є. Ерліха були близькі багатьом вітчизняним правознавцям і філософам права, таким, як С. А. Муромцев, Б. А. Кістяківський. Значний розвиток і широке розповсюдження вчення живого права набуло в США, де на цій основі сформувалась соціологічна школа права, в якій основна увага приділена співвідношенню норми права і прецеденту, ролі судової нормотворчості.

© Балабанова Д.О., 2012.

До проблем вказаної тематики в більш сучасній вітчизняній науці зверталися проф. С. С. Алексєєв, Ю. Г. Арзамасов, А. А. Козловський.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Яким же чином «живе право» взаємодіє із нормативними узагальненнями, писаним правом? Відповідь на це питання допомагає уявити процес функціонування права в цілому, з'ясувати необхідне змістовне наповнення законодавчого (позитивного права), правильний напрямок його розвитку у зв'язку з актуальними потребами практики правовідносин.

На думку професора С. С. Алексєєва, питання про поєднання в праві властивостей жорсткого регулятора і «живого права» і становить, власне, одну зі складових «таємниці» права, що «ніколи і ніде повною мірою ще не реалізована, але завжди вкрай необхідна, актуальна і тривожна для практичної діяльності і долі суспільства, не привернула належної уваги науки» [1, с. 306].

Мета

Головною метою цієї статті є уточнення різних аспектів методологічно важливого поняття «живе право», і, зокрема, пошуки відповіді на питання: що саме протиставляється в цьому понятті застарілим раціоналістичним моделям права? Для відповіді на це питання звернімося до тих концепцій філософії права, які дали життя цьому поняттю, активно його використовували.

Виклад основного матеріалу

Видатний російський філософ права І. А. Ільїн говорив про те, що надмірна віддаленість від реалій існуючого життя, абстрагованість і загальність права неминуче призводять до його несправедливості [2, с. 78].

Зайва індивідуалізація та деталізація норм права, їхня формальна педантичність також можуть призвести до відступу від правди життя, від справедливості в процесі правозастосування. І. А. Ільїн в роботі «Про сутність правосвідомості» приходить до висновку, що для реалізації справедливості лише тільки законів, нехай навіть досконалих, явно недостатньо; необхідна присутність справедливих людей, живої правосвідомості; її сутність полягає не тільки у свободі і розумі, а ще й ґрунтується на вірі, любові, совісті, справедливості. Це, в свою чергу, надає духовного змісту у взаєминах людей між собою, у ставленні людини до суспільства і держави [3].

Як бачимо, з точки зору І. А. Ільїна, необхідність боротьби за живе право виникає а) з незбігом чинних позитивно-правових норм із розвинутою, філософськи осмисленою та морально відповідальною, зрілою природно-правовою свідомістю; б) при віддаленні норм права від таких, що відчувають, мислять, реалізують право людей. Якщо ж зміст конкретних правових норм або процес їхнього застосування починає суперечити справедливості, тоді необхідно достроково припиняти дію несправедливої норми та замінювати її більш справедливою [3, с. 213]. І в тому разі, якщо легальним шляхом не вдається подолати дію несправедливої норми, тоді, за І. А. Ільїним, в боротьбу за право може вступити народ, що виражається в правових вчинках, солідарності народу в певній правовій позиції, що може призвести до створення юридичного звичаю. При такому результаті вдається запобігти конфлікту між природною правосвідомістю і позитивним правом: творча воля знаходить засоби для уникнення розриву між ними. Але цей варіант не є привабливим для філософа через цілий ряд руйнівних наслідків [3, с. 219].

Дослідниками підкреслюється відмінність нормативного права від права «живого», що з точки зору позитивістського підходу є певним чином парадоксальним – його виокремлення на рівні із офіційно встановленими правовими нормами повинно було б означати принаймні його небажаність, позаправову або антиправову природу. Але, виявляється, прибічники даної концепції характеризують це явище як позитивне, таке, що відображає реальний правопорядок, тенденції природного ходу і розвитку суспільних відносин, що віддзеркалює потреби практики. Наприклад, проф. С. С. Алексєєв зазначає: «як, яким шляхом, за допомогою яких юридичних засобів позитивне право, зберігаючи особливості жорсткого організму, разом з цим могло б бути і постійно залишатися живим!» [1, с. 306]. Під живим правом автор розуміє звичаєве право та судовий прецедент. «На противагу поширеним уявленням про звичаєве право, – пише він, – як про примітивне, архаїчне й історично минуще явище, є достатні підстави розглядати звичаєве право в якості народженого самим життям класичного зразка сумісності, здавалося б, несумісних якостей права, його властивості жорсткого організму (інституційності) та особливостей живого права. Адже норми звичаєвого права є нормативною основою правових рішень життєвих ситуацій. І, отже, рішень, які «в ім'я права» за самою своєю логікою за досить розвиненої юридичної культури не можуть не спиратися на історично сформовані і такі, що утвердилися, здебільшого справді глибокі основи життя людей….». Таким чином, перед нами – вирішення даних життєвих ситуацій і, отже, – ось воно, реальне з'єднання твердих основ поведінки і рішення справи, що спирається на особливості даної ситуації, її правову суть [там само, с. 310].

В розумінні аналізованої особливості права можна скористуватися міркуваннями О. Шпенглера – мислителя, який при філософському осмисленні глобальних історичних процесів продемонстрував тонке розуміння також і правових питань, їхню значущість для самого ходу історії. О. Шпенглер послідовно виходив з ідеї живої, цілісної людини, яка і надає сучасному праву властивостей «живого» права. Античне право було правом тіл, зазначає мислитель, наше ж право – це право функцій. «Римляни створили юридичну статику, нашим завданням є юридична динаміка… Вимогою майбутнього стає перебудова всього правового мислення… Життя в цілому: соціальне, економічне, технічне – чекає того, щоб його нарешті зрозуміли в цьому сенсі» [4, с. 86]. Для цього необхідна різнобічна підготовка юристів.

Римське право, на думку філософа, цінне як свідоцтво відносин, які існували між римським буттям і римськими правовими поняттями [там само, с. 87]. Для нас основне його значення полягає в тому, що крім використання безумовно цінних і корисних його досягнень, воно може навчити нас тому, як, враховуючи власний досвід, будувати власне право.

Висновки своїх роздумів вчений об'єднує в узагальнюючій думці про те, що «право – довільна форма існування, незалежно від того, чи було воно визнане на рівні почуттів, імпульсивно (неписане право, звичаєве право, equity) чи абстраговано шляхом обдумування, заглиблене і приведене в систему (закон)» [там само, с. 380].

Концепція живого права найбільш виразно представлена у вченні Е. Ерліха. Е. Ерліх (1862–1922) – вчений, який у своїй головній праці «Основи соціології права» (Мюнхен / Лейпциг, 1913) доходить висновку, що право визначається суспільними відносинами і практикою.

Найбільш вагомим внеском Е. Ерліха в розвиток уявлень про функціонування права є звернення ним уваги не на правові положення (положення законодавства), а на реальні правові відносини, які складають зміст «жи-

вого права» та які існують в конкретно взятому суспільстві, окремому регіоні, різних соціальних верствах. Це ті правові відносини, які обумовлені господарськими, кліматичними умовами, в яких перебувають учасники відносин, а також традиціями, певними господарськими і торговельними звичаями. При цьому, до складу «живого права» входять лише юридичні конструкції, права і обов'язки, які фактично використовуються цими суб'єктами: «Це, відтак, ж и в е право в протилежність до чинного лише в суді і органах влади (g e l t e n d e n). Живе право – це не в правових положеннях усталене право, яке все-таки опановує життям» [5, с. 214].

Е. Ерліх піддає різкій критиці спроби черпати правовий матеріал для видання законів лише шляхом тлумачення давніх прав і кодексів та чужих кодифікацій: «Через такий методологічний напрямок усієї сьогоднішньої правової науки в значній частині є невідомим нам насправді наш сьогоднішній правовий стан. Не тільки про віддалені, але про справи, які відбуваються щоденно на наших очах, не знаємо ми часто нічого. Хто ще раз уважним поглядом слідкує за ходом життя, той знає, що йдеться тут не про якісь одиничні випадки. Ми шукаємо скрізь навпомацки. Ми знову не маємо виправдання, які має історик права, що власне шматок минулого зник безповоротно. Нам лише потрібно відкрити очі та вуха, щоб все узнати, що має значення для права нашого часу» [там само, с. 213].

Яким чином потрібно досліджувати «живе право»? Передусім, необхідно звернути увагу на правові документи – договори, статути товариств, заповіти, рішення судів. Це перше, з чим стикається юрист, який досліджує реальні правовідносини. Але вчений одночасно і застережує: не слід розглядати документальний матеріал як такий, яким представлене все наявне правове життя, адже очевидно, що документ показує з живого права тільки те, що засвідчується в документах. Крім того, із рішень судів також неможливо зрозуміти всю специфіку правовідносин, що досліджуються, з цієї причини, що судовий спір представляє собою конфлікт, що є скоріше виключенням, ніж правилом, враховуючи той факт, що люди схиляються до мирного врегулювання спорів, використанню звичаїв у суперечних випадках. Як же слід враховувати незасвідчене в документах живе право, яке є важливим? Е. Ерліх прямо вказує, що «тут не існує, певно, ніякого іншого засобу, ніж відкрити очі, навчатися через уважний розгляд життя розпитувати людей і їх висловлювання записувати» [там само, с. 216]. Тут, на його думку, необхідно виходити із методу індукції, тобто виведення узагальнень із розгляду конкретних емпіричних фактів, а не навпаки, щоб не піддаватися помилковим уявленням і розповсюдженим стереотипам. «Неправда, – зазначає Ерліх, – що при дослідженні живого права йдеться лише про «звичаєве право» чи «звичаї обігу». Навіть якщо гадають собі взагалі щось при цих словах, що зовсім не кожного разу трапляється, йдеться при цьому не про конкретне, а вже про узагальнення» [там само, с. 217]

Таким чином, право, що стихійно виникає і функціонує у повсякденному житті суспільства, Е. Ерліх позначає терміном «право першого порядку». Право юристів, що цілеспрямовано створюється ними для вирішення конфліктів і суперечок, що виникають в суспільстві, – це право «другого порядку». Взаємодія правових норм різних рівнів – стихійно-побутового, права юристів та державного – утворює тканину живого права, яке в дійсності і регулює соціальні відносини [6, с. 44].

Як відзначає професор А. А. Козловський, «Є. Ерліх виступав проти абсолютизації юридичними позитивістами використання в праві саме формальної логіки, але доводив необхідність застосування логіки вищого порядку, яка враховувала б усю суперечливу динаміку соціально-правових процесів у суспільстві, тобто стверджував важливість переходу юридичної практики на рівень застосування діалектичної логіки права» [7, с. 236].

Вважається, що перша спроба осмислення права як соціально зумовленого, динамічного, «живого» явища у вітчизняній юридичній науці здійснена С. А. Муромцевим, який у праці «Определение и основное разделение права» (1879) дійшов висновку, що визначення права слід починати не з норми, а з тих соціальних відносин, що її зумовлюють: «замість сукупності правових норм під правом слід розуміти сукупність юридичних відносин (правовий порядок). А норми є лише новим атрибутом порядку» [8, с. 10]. «Суддя, – писав С. А. Муромцев, – законодавець, тим більш діяльний, чим менш діяльним виявляється сам законодавець, він сам провідник в життя тих начал, які свідомість суспільства в протилежність чинному закону проголошує справедливим та природним» [9, с. 11]. Слідом за Є. Ерліхом, С. А. Муромцев користується його поняттям «живе право», а норми права, згідно з С. А. Муромцевим, можуть бути «діючими» і «мертвими». Розрізнити живі та мертві норми має соціологічний метод вивчення права, а також дослідити реальні факти з метою виведення закономірностей розвитку правового життя.

Муромцевим підмічений суттєвий аспект практичного функціонування правових інститутів, який полягає в тому, що необхідне розуміння практичного призначення певної діючої норми, щоб вияснити її юридичний сенс. За для цього необхідно звернутися до історико-культурного дослідження норми, дослідити, які обставини (господарські, економічні, кліматичні умови, певні соціальні умови) викликали появу цієї норми. В наш час це передбачає використання історичного способу тлумачення правових норм: «Догматик повинен передати норму так, щоб юрист, яким він керує, отримав вірне уявлення про функції, для виконання якої норма призначена. Пізнання ж цієї функції для свого здійснення вимагає історико-культурного дослідження норми» [8, с. 52].

Невідповідність між писаним, формальним правом та правом, що втілюється в житті, турбувала і Б. А. Кістяківського. «Писане право, стверджує Б. А. Кістяківський, складається з загальних, абстрактних, безособових та схематичних постанов. В житті ж все одиничне, конкретне, індивідуальне». При цьому, життя таке багате і різноманітне, що за своєю природою воно не може підпорядкуватися цілком контролю закону та органів, що спостерігають за його виконанням [10, с. 206].

Створення права також представляє собою цілком соціальний процес, крім того, писане, законодавче право і правове життя знаходяться в постійній боротьбі; писане ж право, чи вірніше, певні державні установи, на які покладена задача відати його втіленням, вступають в боротьбу с правовими явищами життя, що відхиляються від писаного права. Поки право цю боротьбу веде, воно ще має шанси перемогти. Проте, як тільки, – цитує Б. А. Кістяківський німецького вченого Шпігеля, – писане право відмовляє від боротьби, і спокійно приймає протизаконня, що набуває масового характеру, саме тоді виявляється, що норма, якої це стосується, більше не діє [там само, с. 207]. Звідси виникає необхідність вивчати правовий порядок, який існує в житті, як щось самостійне, це і призведе до соціально-наукового дослідження права або до дослідження права як соціального явища [там само, с. 208].

Висновки

Таким чином, в концепції Ерліха та його прибічників право, що розуміється як живе право, представляє собою ті правові статуси, права і обов'язки, які реалізовані в фактичних суспільних відносинах. Звідси випливає необхідність соціологічного вивчення права в соціальній системі, використання всього арсеналу методів соціології для виміру реальних інтересів і мотивів дій, їхньої взаємодії в житті і практиці людей конкретного суспільства.

І. А. Ільїн, розвиваючи концепцію живого права, підкреслює важливість відповідності права духовному стану суспільства, рівню правосвідомості. Але якщо мислителя турбувало відставання позитивного права від розвинутої, зрілої правосвідомості суспільства, то нас цікавлять саме причини падіння рівня правосвідомості в нашому суспільстві. Методологія дослідження сучасного права повинна базуватися на врахуванні духовного клімату суспільства.

Головний наш методологічний висновок полягає в тому, що поняття «живого права» виникає тільки при співставленні природного та позитивного права. Зовсім не обов'язково, щоб це співставлення переходило в протиставлення: живе право повинно бути представлене в законах; воно повинне «працювати» через справедливі та розумні закони.

Поняття «живого права» не випадково найбільш актуально тоді, коли суспільство стикається з проблемами в сфері застосування права. Як зазначав Б. А. Кістяківський, «юрист перш за все повинен знати закони і вміти поводитися з ними. Але для того, щоб стояти на висоті сучасного рівня знання, юрист не тільки не повинен забувати про життя, як говорили в давнину, а й науково вивчати «правове життя» у вищевказаному напрямку. Юристу-практику це необхідно і для найбільш справедливого застосування чинного права» [10, с. 209].

І, нарешті, перерахуємо інші опозиції, похідні від співставлення природного та позитивного права, які пов'язані з формуванням смислу сучасного поняття «живе право»: писане / неписане право; статичне / динамічне в праві; абстрактне / конкретне в праві; формальне / змістовне в праві; діючі / недіючі норми права; стале / ситуативне; право як система норм / право як судова практика; безособове / особистісне в праві; раціональне / почуттєво-емоційне в праві; праворозуміння / правозастосування.

Перспективним для подальших наукових розвідок у цьому напрямку може слугувати дослідження такого поняття, як «функціонування права», його форм, структурних елементів, визначення місця «живого права» в ньому.

Література.

1. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 752 с.
2. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве. Собрание сочинений: в 10 т. – Т. 4 / И. А. Ильин. – М.: Русская книга, 1994. – 621 с.
3. Ильин И. А. О сущности правосознания. Собрание сочинений: в 10 т. – Т. 4 / И. А. Ильин. – М.: Русская книга, 1994. – 621 с.
4. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. – Т 2. Всемирно-исторические перспективы / О. Шпенглер / Пер. с нем. и примеч. И. И. Маханькова. – М.: Мысль, 1998. – 606 с.
5. Ерліх Є. Основи соціології права. XX. І. Дослідження живого права / Є.Ерліх // Проблеми філософії права. – 2005. – Том III. – № 1–2. – С. 211–220.
6. Касьянов В. В. Социология права / В. В. Касьянов, В. Н. Нечипуренко. – Ростов н / Д: Феникс, 2001. – 480 с. – Серия «Учебники Феникса».
7. Козловський А. А. Право як пізнання: вступ до гносеології права / А. А. Козловський. – Чернівці: Рута, 1999. – 295 с.
8. Муромцев С. А. Определение и основное разделение права / С. А. Муромцев / Вступит, статья, коммент. доктора юридических наук, профессора Ю. И. Гревцова. 2-е изд., доп. – СПб.: Издательский Дом С.-Петерб. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2004. – 224 с.
9. Муромцев С. А. Право и справедливость / С. А. Муромцев // Сборник правоведения и общественных знаний. – Т. 2. – СПб: Типография М.М.Стасюлевича, Вас. Остр., 5 лин., 28, 1893. – 12 с.
10. Кистяковский Б. А. Философия и социология права / Б. А. Кистяковский / Сост., примеч., указ. В. В. Сапова. – СПб.: РХГИ, 1999. – 800 с. – (Русская социология XX века).
11. Pierre Joseph Proudhon. De la Justice dans la Revolution et dans l'Eglise. – Paris, 1858, I.

УДК 351:001.4

Олександр Карпенко

ВІДКРИТА СИСТЕМА КРИТЕРІЇВ ФОРМУВАННЯ ДЕФІНІЦІЙ НАУКИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Обґрунтовано необхідність удосконалення інструментарію створення понятійно-категоріального апарату науки державного управління та розроблено модель єдиної системи критеріїв формування його базових елементів – дефініцій. Запропоновано запровадити комплексний категоріально-критеріальний підхід з формування дефініцій у загальну методологію створення цілісних терміносистем різних галузей науки.

Ключові слова: *відкрита система, понятійно-категоріальний апарат, критерії формування дефініцій.*

Сучасний розвиток науки державного управління потребує науково-обґрунтованого переосмислення терміносистем різних предметних сфер її реалізації, відповідно до потреб розбудови сучасної сервісної держави, функціонування якої базується на ефективній роботі органів державної влади та місцевого самоврядування. Здійснення державної влади – це не тільки тотальний політичний вплив на активну громадськість, а й ефективне управління правовими, економічними, інформаційними, соціальними, культурними та іншими взаємовідносинами у суспільстві.

Упродовж останніх 20 років, всупереч бажанню української влади запровадити радикальні економічні реформи, спрямовані на покращення рівня життя рядового громадянина, в країні спостерігається подальше зубожіння та розчарування будь-якою політич-

Постановка проблеми

© Карпенко О.В., 2012.